

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

TSAMAISO E NTLE = moralo & nako e nepahetseng

Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala ka hare:

Sehwai se kile sa eba teng. E ne e le se-hwai sa sebele. Sa fumana dikuno tse ntla tla maemo a boima. Ka tsatsi leng, moahisan a se kopa ho mmolella lekunutu la sona. Sa arabka ho re 'lemong se fetileng ke ile ka itokisetsa selemo sena se boima, mme ka etsa maqheka ka moo nka nnang ka tswela pele ho fihlella ditholwana tse ntla mosebetsing wa ka le tla maemo a boima'.

Lefatshe le shebane le maemo a mabe a tlelaemete. Maemo a mehla ena a fapane le ao bo-ntata rona moholo ba bileng le ona dilemong tse ngata tse fetileng. Mokgwa o le mong feela oo ka wona re tla kgona ho fihlella tshireletso ya dijo tsa hosasa ke ho ikamahanya! Re tshwanetse ho etsa moraloo wa maemo a mangata a fapaneng le ka moo re ka hlahisang dijo ka teng maemong a fapaneng.

04 | Mehato ya papatso
ya sejothollo

06 | Ke nnete, sebedisa tjhelete
e tswang ka ntla, empa...

07 | Botumo ba motsotsotso empa
bophelo bohole ba boitokisetso

DIPHEHISO TSA...

Graeme Engelbrecht

Ke eng eo o neng o tla e etsa ka mokgwa o fapaneng? Ena ke potso eo re tshwanetseng ho ipotsa yona.

Dijothollo tsa rona di tshwanetse jwale ho bontsha bokgoni ba tsona; ebang re kgotsofetse kapa re swabile, ke tlwaelo ya rona ho leka ho etsa hantlenyana kapa ho intlafatsa. Jwale, dikelellong tsa rona, ha re thuisa ka mosebetsi ohle o entsweng, ena ke nako ya ho emela morao le ho hlopholla diphetho tsa mosebetsi wa rona, mme re tshwanetse ho bua nnete, le ho sheba mekgwa le ho nka mehato ya ho ntlatatsa dijothollo tsa rona. Sheba pela hao moo; baahisani ba etsa eng? Metswalle e etsa eng? Eba teng matsatsing a dikopano tsa dihwai, botsa maikutlo a ba bang ba ka o fahlollang.

Ha eba ha o eso etse jwalo, o tshwanetse ho rekota mehato eo o seng o e nkile ho fihla mohatong ona, le matsatsi a mehato eo, hammoho le nttha ya bohlokwa, e leng mehato eo wena o ilo e nka ho ntlatatsa mosebetsi wa hao. Ngola fatshe lesedi lohle, dikelesto kapa dintlha tsa sethekgenike, e leng tsohle tseo o di bokelletseng. Jwale o tla be o qadile ho hlophisa mehato ya ho hatela pele sehleng se tlang, ka sepheo sa ho sebetsa betere le ho feta.

Ha o se o entse meralo ya ka moo o ilo sebetsa ka teng, hona ho tla o thusa ho qala hanghang le ho sebetsa o ipapisitse le moralo wa hao. Jwale hona ha e sa le toro feela, e se e le ho kena ka setotswana tshebetsong. Menyetla ya hao ya ho sala morao le ho fihella seo o se habileng e a ntlatala, mme hona ho tla o kgothatsa le ho o dumella ho etsa diphetho mona le mane ha eba ho hlakahala. Nnete ya mmakoma ke hore ya behang letsoho mohomeng, ha a tadime morao!

Ithute ka diphoso tsa nako e fetileng, mme o intlatse. Tlohela ho ingamangama ka diphoso tsa nako e fetileng. Sheba menyetla e meng, mekgwa e meng ya ho etsa dintho, mme o e sebedise! Le Bibebe e re, ya bohlale o ithuta ka mehla!

Tsamaiso e ntle = moralo & nako e nepahetseng

Hore o be sehwai o tshwanetse ho phehatsa bonono ba ho etsa moralo hore o dule o ntse o le kgwebong! Hore o be sehwai o tlamehile ho ba motho ya dulang a nahanelia pele ka nako tsohle. Ha o ntse o kotula kajeno o tshwanetse ho dula o nahana ka sejothollo se ilo jalwa sehleng se tlang. Empa, o se ke wa nahana feela ka maqheka a hosane, a ngole fatshe.

Tse ka o thusang ho fihella moralo wa sebele

Qala ka ho fa masimo a sejothollo lebitso kapa khoutu. Hona ho tshwanetse ho dula ho le jwalo. Tlasa lebitso la masimo a itseng ngola boemo ba ona ka nako eo. Mohlala, mona ho jetswe poone, mobu o tlhetsweng feela, ho jetswe soneblomo. O ka nna wa eketsa dintlhanyana le ho feta, tse kang, palo ya dimela, tshebediso ya dikhemikhale, manyolo, jwalojwalo.

Ha ho etsa tjena o fa masimo a hao tekanyetso e itseng hore o bone hore se etsahalang moo se sekamela ka hokae, le hore tse jalwang moo di tla sebetswa jwang nakong e tlang. Hona ho tla o thusa ho etsa moralo le ho etsa diphetho tsa manyolo a dilemo tse tlang ho ya ka diphetho tsa sehla se fetileng, ha o ntse o ela hloko diphetho tse bang teng masimong. O tla be o lemohe hore hona ho o thusa ho fokotsa ditjeho ka ha jwale o tla be o kenya dikopo tsa hao ho ya ka ditlhoko tsa masimo.

Hore o be sehwai o tshwanetse ho phehatsa bonono ba ho etsa moralo hore o dule o ntse o le kgwebong.

Boloka bukana ya letsatsi letsohong la hao, eo o e tshwereng letsatsi le letsatsi ka nako tsohle. E lokela ho dula e le sehlhololong ka dintlha tsohle tseo o sebetsanang le tsona hammoho le meralo ya letsatsi le letsatsi. Meralo e fetoha nako le nako, mme hona ho a amoheleha. Le ha ho le jwalo, rekoto e nepahetseng e tshwanetse ho ba teng ha eba hona ho etsahala.

Ho teng mahlakore a fapanang a kgwebo ya hao, a tla hlaka ho elwa hloko, le moo ho hlakahlang hore meralo e etswe e sa le pele. Ke mahlakore ana:

Eba le buka ya letsatsi le letsatsi e bang le wena ka nako tsohle. E tshwanetse ho dula e ngotswe mesebetsi yohle eo o shebaneng le yona.

- **Ho phalla ha tjelete le ditekanyetso (Cash-flows and budgets)** – o tshwanetse ho tseba ka hohlehole boemo ba hao ditjheleteng hore o itokisetse sehla se hlahlamang. Ka ho tseba boemo bona, o tla ba le kutlwisiso e ntle ya seo o tla kgona ho se fihella selemong se hlahlamang. Hona ho tla o fa nako ya ho etsa dihlophiso le dibanka kapa ditsi tse ding tsa ditjhelete ha eba tlhoko e itseng e ka ba teng. Tekanyetso e hlophitsweng hantle e ka ba le thuso e kgolo nakong e telele ho bopa botshepehi ba botsetedi kgwebong ya hao.

- **Tse kenngwang mobung** – jwalo ka ha re boletse pejana, ka ho ba le moraloo

O lokela ho tseba boemo ba hao ba ditjhelete, le yona sente hore o etse moraloo wa sehla se hlahlamang.

motle le tsebo e hlakileng ya mesebetsi e ilo etswa masimong a mang le a mang, hammoho le sejothollo se ilo jalwa, o tla kgona ho itokisetsa dithloko tse lekaneng tsa tse ilo kenngwa mobung. Ha eba sena se ka fihlellwa, mme ditekanyetsa tsa hao di hlophisitswe hantle, o tla ba le monyetla wa ho kenya dikopo tsa tse kenngwang mobung hantle nako e sa le teng.

- **Dithloko tsa mosebetsi** – mosebetsi ke karolo ya temo e ka bang tshenyehelo e kgolo empa eo hangata re sa itokisetseng yona hantle. Hangata ho a etsahala hore dithloko tsa mesebetsi ya rona di phahame haholo nakong e mahlonoko ya mosebetsi. Leka ho itokisa nako e sa le teng mabapi le dithloko tsa batho ba ilo sebetsa, hore basebetsi ba dinako tse itseng ba be teng nakong eo ba hlokwang ka yona, mme o dumellane le bona ka kgiro ya bona pele nako ya sehla e fihla, ho qoba dikgohlano tse sa hlokalaheng nakong ya mosebetsi.

Moraloo ntho e ntle feela jwalo ka ho kenngwa tshebetsong ha wona le ho ntshetswa pele ha wona.

- **Dithloko tsa disebediswa** – itekanye morwalo mabapi le sesebediswa seo o kgonang ho se sebedisa. O se ke wa ikimetsa ka seo o ke keng wa se kgona. Hape ho hlokolosi ho etsa meralo ya hao nako e sa le teng ya tlhokomelo le ho tiisa hore sesebediswa sa hao se boemong bo botle pele sehla se qala.
- **Nako** – nako ke ntho tsohle. Ha eba o na le moraloo o motle, mme o ikemiseditse maemo a fapaneng, mona o tla ba boemong bo botle ba ho fihlella sephetho se setle jwalo ka sehwai sa sebele seo re buileng ka sona qalong ya ditaba tsa kajeno.

Moraloo ntho e ntle feela jwalo ka ho kenngwa tshebetsong ha wona le ho ntshetswa pele ha wona. O se ke wa lomahanya meno ho etsa meralo (ke ilo etsa hona le hwane) ha eba o ke ke wa phethahatsa merero ya hao. O ka mpa wa shebela pele, wa kenya lehetla dinthong tseo o tla uma molemo ho tsona ka moso.

*Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews,
Kgau Tsamaisong ya tsa Tikolohlo. Ho tseba haho-iwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.*

Mehato ya PAPATSO YA SEJOTHOLLO

Ditabeng tsa kajeno re tla ama bohlokwa ba papatso ya dijothollo le ho hlwaya maqheka a ka sebediswang ho phethahatsa moralo wa papatso o ka sebediswang ke dihwai.

Papatso ke tshebetso ya mesebetsi yohle ya kgwebo ditshebeletsong le ho phalleng ha thepa ya dihwai (mona re bua ka poone) ho tloha tlahisong ho fihlela ha thepa eo e wela matsohong a bareki.

Ho bohlokwa ho hlkomela hore dihlopha tsa batho tse nang le thahasello tse fapaneng di tla sheba papatso ka mekgwa e fapaneng. Bareki ba batla thepa ka theko e tlase e ka kgonahalang, ha dihwai tsona di batla kuno e phahameng ka moo ho kgonahalang ka teng. Hona ho ka kgannela kgghanong pakeng tsa dihwai le bareki, kapa bona ba malwala, ba sebetsanang le tshilo ya poone. Ka bobedi, bahlahisi ba poone le ba malwala ba shebane le papatso e boima e angwang ke mabaka a mangata ao ba ke keng ba a laola. Ho teng disebediswa tse fapaneng hammoho le maqheka a papatso, e leng tseo dihwai le ba malwala ba tshwanetseng ho kolokotjhana le tsona kgahlanong le diphethoho tsena tsa ditheko.

Ho ntshetsa pele le ho kenya tshebetsonq leqheka le batsi la papatso ke mohato o hlakolosi wa ho fihlella kgwebo e nang le phaello temong. Leqheka la papatso le tla o thusa ho etsa diqeto tsa papatso tse nang le kelello, hore o kgone ho laola dikotsi le ho ntlatfatsa kuno papatsong. Hore o bapatsa ka katileho, wena o le sehwai o tlamehile ho dula o ena le lesedi ka nako tsohle le ho tenyestehela ka mahlakoreng ohle.

Phaello ke ntho e boima ho fihlellwa, mme batho ba kgonang ho laola dikotsi tsena ke bona feela ba salang ba eme ka maoto a mabedi. Hore sehwai se kgone ho ba le moralo wa dithollo tsa mefuta e fapaneng, se tla lokela ho fetoha le mebaraka. Mmaraka kapa papatso ha se ntho e qalang nakong ya thekiso.

Ho ikamahanya le moralo o behilweng e sa le pele ka mokgwa o motle ke taba e hlakolosi ho qoba dikotsi tse sa hlakahaleng tsa ditheko. Ho dula o tseba ka mmaraka ho thusa hore o be le tiisetso ya hore o na le katamelو leseding le hlakahalang la ho ritsa ha ditheko. Moraloo wa papatso o boetse o tshwanetseng ho hlolwa hape le ho ntjhafatswa jwalo kgafetsa ka ha maemo a diphethoho tsa phepelo le tlhoko e le dintho tse fetohang.

Maqheka a mmaraka a ka sebediswang ke dihwai tsa dijothollo

Kotula le ho boloka dijothollo setorong malwaleng a dikoporasi ho di rekisa hamorao ha ditheko di phahama

Molemo ke hore sehwai se ka ba le seabo hamorao keketsehong ya ditheko nakong ya sehla ka baka la tse kang phepelo le tlhoko.

Le ha ho le jwalo, bothata ke hore nakong ya poloko ya thepa setorong, ha ho tshireletso efe kapa efe dikotsing tse shebaneng le ditheko le ditjeho tsa poloko, le ho tshwarwa ha dijothollo. Tswala ke yona ntlha ya bohlokwa hamorao.

Dikonteraka tsa pele ho kotulwa

Konteraka ya ho ya pele e ka shejwa e le tumellano pakeng tsa dihlopha tse pedi ho reka kapa ho rekisa mofuta ofe kapa ofe wa thepa nakong e tlang. Molemo ke hore leqheka lena le thusa ho laola le ho thibela kotsi e shebaneng le ditheko. Ho ya ka mofuta wa tumellano, bobe feela ke hore sehwai ha se une melemo diphetohong tse ntle tsa ditheko. Sehwai se boetse se jara boikarabelo ba ho fetisetra kotulo ho moreki, e leng ho eketsang mathata a sona dikotsing tsa tlahiso.

Kotula le ho boloka sesiung sa hao

Menyetla ya ho ba le sesiu sa hao ke hore o ke ke wa lefa ka ho otloloha ditjeho tsa poloko, mme o le sehwai o na le seabo keketsehong ya ditheko hamorao nakong ya sehla ha eba tlhoko le phepelo

di ka ba ka lehlakoreng le letle la hao. Ka lehlakoreng le leng, qaka e kgolo ke ho ba le tjhelete e lekaneng ya ho ikahela sesiu seo e leng sa hao.

Kotula le ho boloka ka mekotleng ya sesiu

Molemo ke hore sehwai se boloka ditshenyehelo tsa makgetho a setoro le tsa ho aha sesiu ka ha mekotta ya sesiu e le tlase ka ditshenyehelo tsa tjhelete papisong le moaho wa sesiu. Mohlahisi mona a ka ba le seabo dithekong tse ntsgeng di eketseha nakong eo phepelo le tlhoko di leng mae-mong a matle. Kotsi feela ka tshebediso ya mekotta ke ho senyeha ha dijothollo tse bolokilweng ka hara mekotta nakong e telele.

Itshireletse ka Safex (ditheko tsa nako e tlang le dikgetho)

Lehlakore le ka hodimo ke la hore sehwai se ka laola le ho thibela dikotsi tsa ditheko. Lehlakore le ka tlase ke hore ho tshireletsa ditjeho ho kgema mmoho le ditjeho tse itseng tsa tjhelete ha o lokela ho sebedisa tsa ka moso le dikgetho tse ding. Dihwai tse ikutlwang di sa phutholoha ho hweba ka

Sebedisa poone ya hao e le dijo tsa diphoofolo, mme o rekise diphoofolo.

Sebedisa dibaka tsa hao tsa ho boloka poone.

NTLHA TSE TSHELETSENG TSA HO THEHA MORALO WA PAPATSO

Lekola ntlha tse tsheletseng tlase mona tsa ho theha moralo wa papatso/mmaraka:

1

Kotsi tlahisong

Phapantshong ya dijothollo kgetha dijothollo tse kenyang tjhelete e ngata, mme o utlwise kotsi e amanang le tlahiso ya sejothollo se jwalo.

2

Tlhophollo ya mmaraka

Bokella lesedi lohle le hlokahlang hore o etse qeto e nang le kelello. Sheba mebaraka ka ihlo le ntjhotjho hore o tsebe hore ke neng o tla eketsa phaello ya hao.

3

Boemo ba ditjhelete

Utlwisa ditjeho tsa tlahiso le dithloko tsa ho phalla ha tjhelete polasing ya hao (ho kena le ho tswa ha yona).

4

Maqheka a papatso/mmaraka

Foktsa kotsi ya ho wa ha ditheko ka ho sebedisa dikonteraka tsa dijothollo hammoho le ho hlokomela poloko ya thepa ya hao setorong.

5

Mehato le meedi ya nako

Hlwaya ditheko tse behilweng leihlo, disebediswa thekisong, tse kganne-lang diqetong, mme o hlwaye dinako le tsa bohlokwa boikarabelong ba ho kenya moralo tshebetsong.

6

Tekanyetso ya boleng

Papatso ya sejothollo ke tshebetso e tswelang pele; hlahlabisisa leqheka la papatso bonyane hang ka selemo.

Boloka poone ya hao ka mekotleng.

diphapanyetsano tsa Bokamoso tsa Safex di hira bahwebi, e leng ho tla hloka tefo e itseng.

**Rekisa sejothollo hona moo,
mme o reke bokamoso**

Ba sa batleng ho boloka sejothollo sa bona, ba ka latela leqheka lena. Ba rekisa sejothollo hona moo hang feela ha ba qeta ho se kotula, mme ba reka bokamoso hore ba dule ba ntse ba le mmarakeng. Molemo ke hore sehwai se ka nna sa abelana keketseho ya ditheko, e leng moo ba ke keng ba tshwanelia ho lefa makgetho a poloko setorong. Hape ba kgona ho lefa sekoloto sa bona sa tjhelete kapele.

Bobe feela ke hore ha mmaraka o fetoha, mme ditheko di theoha, ke hona moo sehwai se lahlhelwang teng, e leng ho ka bakang sekgaahla se bebe tjheleteng e kenang ya sona.

**Sebedisa poone ya hao e le dijo tsa
diphoofolo, mme o rekise diphoofolo**

Dihwai tse nang le diphoofolo le dijothollo, ha di nahana ka dijo tsa diphoofolo phapanyetsanong, motho a ka etsa qeto ha eba a batla ho rekisa poone ya hae e le dijo tsa diphoofolo nakong dilemo tsa ditheko tse tlase tsa poone ho ena le ho iketsetsa tjhelete ka mehlape.

Bobe feela ke hore ditheko tsa nama ha di a tsitsa, ka hoo ha ho tiisetso ya hore ditheko tsa nama di tla tshwarella nakong ya dilemo tsa ditheko tse tlase tsa poone.

Sephetho

Ho itshwarelltsa ka moralo wa papatso e behilweng e sa le pele ka mokgwa o hlophisisweng ke taba e hlokolosi ho qoba dikotsi tse sa hlokahaleng tsa ditheko. Ho dula o ena le lesedi ka mmaraka ho thusa ho ba le bonneta ba katamelo leseding le hlokahalang ho nka menyeta ya ho ritsa ha ditheko. Moralo wa mmaraka o tshwanetse ho shebiswsa hape le ho ntjhafatswa kgafetsa ha maemo a tlhoko le phepelo a ntse a fetoha.

'Ho tshireletsa (ka difatjana) ke mokgwa wa ho fokotsa dikotsi tse shabaneng le mebaraka ya dijothollo phapanyetsanong le ditjeho tsa ka moso. Ho tshwana le inshorenseng ya koloi, ho tshireletsa ditjeho tse ka bang teng kotsing ya koloi, dihwai di ka sebedisa mebaraka ya nako e tlang ho tshireletsa ditjeho tsa dihlahiswa tsa bona.'

**Ditaba tsena re di kumelwa ke Ikageng
Maluleke, Moikonomi e Monyane, Grain SA.
Ho fumana lesedi le batsi, romella emeile ho
Ikageng@grainsa.co.za.**

Pula Imvula's Quote of the Month

Find a group of people who challenge and inspire you, spend a lot of time with them, and it will change your life.

~ Amy Poehler

KE NNETE, sebedisa tjhelete e tswang ka ntle, EMPA...

Ho Pula Imvula ya Phato 2018 re buile buile ka potso e reng 'Na ke lokela ho sebedisa tjhelete e tswang ka ntle kapa tjhe'. Ditabeng tsena re arabela potso ya hore na tshebediso ya tjhelete e tswang ka ntle e tla ntlatfsa sekgaahla sa phaello tjheleteng ya hao na.

Ho ikgopotsa hanyane: Tjhelete eo o tla e hloka ho theha kgwebo ya temo le ho boloka kgwebo ya hao e bitswa kapetlele (*capital*) kapa tjhelete ya peheletso. Hape ho teng mehlodi e mmedi ya tjhelete ya peheletso. Mohlodi wa pele ke peheletso ya hao ka bowena – ena ke tjhelete e tswang mokotleng wa hao (mohlomong ke eo o nnileng wa e bolokela morero ona). Mohlodi wa bobedi, ke tjhelete eo mohlomong o e adimilweng ke motho e mong, e leng e bitswang peheletso e tswang ka ntle.

Ditabeng tsa rona tsa Phato 2018 re fihletse qeto ya hore peheletso e tswang ka ntle ke morwalo o boima, o fupereng dikotsi, mme ka baka lena ho hlokahala hore motho a hate butle ka hlоко. Hape re buile haholo ka tshebediso ya tekanyetso ya tjhelete e kenang/tswang e leng e tla bontsha hore na o tla kgona ho lefa tjhelete ya sekoloto eo o e adimilweng na, e leng tjhelete e tswang ka ntle.

Le ha ho le jwalo, hona e mpa e le karolo feela ya potso ya hore na o tla sebedisa tjhelete e tswang ka ntle kapa tjhe. Karolo e nngwe ya potso ke hore na ho tla ba molemong wa hao ho sebedisa tjhelete eo o e adimilweng? Ho fumana karabo potsong ena o tla tshwanela ho fumana lesedi la tjhelete e fumanwang leqepheng la tjhelete e setseng (*balance sheet*) e leng setatementeng sa maemo a ditjhelete hammoho le setatementeng sa tjhelete e kenang, e leng setatemente sa ka moo ditjhelete di sebetsang ka teng kgwebong ya hao. Ela hloko hore ntle le lesedi le nepahetseng la boemo ba ditjhelete, o tla sitwa ho fana ka karabo e nepahetseng potsong ena.

Hore o tsebe hore na ho molemo ho etsa kadimo ya tjhelete na, o tla tlameha ho tseba hore na sekgaahla sa tjhelete eo e leng ya hao se a hola na. Ka mantswe a mang, re ka re

sekgaahla sa pokelletso ya hao ke tjhelete e bokellwang ke matsete a tjhelete ya hao ho ya ka diperesente – mohlala, ho tsetela R100 000 polokeleng ya banka nako e ka etsang selemo, qetellong ya selemo o tla fumana R105 000. Sekgaahla sa tswala matseteng a hao e tla ba 5% (Ka mantswe a mang 5% ya tjhelete eo e tla ba R5 000.

Ka bomadimabe, temong ya Afrika Borwa sekgaahla sa tswala ya tjhelete se batla se le tlasenyana – ka kakaretso e ka ba diperesente tse 6 - 7 ka selemo, haholoholo nefuteng ya temo e batsi haholo. Potso e batlang e atametse ke ya hore na ho molemo ho tshwara kgwebo ya temo na? Mohlomong o ka nna wa tsetela tjhelete ya hao setsheng sa tsetelo ya ditjhelete moo o ka fumanang tswala e pakeng tsa diperesente tse 6 le tse 7 ntle le dikotsi tsa letho kapa mathata a letho.

Ka baka lena, o le sehwai, o tshwanetse ho nahana ka potso ya hore na o tla sebedisa tjhelete eo o e adingwang kapa o tla sebedisa tjhelete eo ho ntlatfsa sekgaahla sa tswala hodima tjhelete eo e leng ya hao na?

A re ke re shebe mohlala o bonolo. O na le polasi moo o tsetetseng tjhelete e kana ka R800 000 kgwebong ena. Tjhelete ena e tswa setatementeng sa boemo ba ditjhelete kapa leqepheng la balance (tjhelete e setseng). Sheba ditaba tsa rona tsa nako e fetileng mabapi le mohlala wa setatemente. Phaello ya polasi jwalo ka ha ho bontshitswe setatemengteng sa tjhelete e kenang, ke ho ka etsang R80 000, mme sekgaahla sa phaello ya hao ke ho ka etsang diperesente tse 10. O lakatsa ho atolosa kgwebo ya hao ka sepheo sa ho kenya tjhelete e ngatanyana, e leng ka ho kenyelletsa kgwebo ya ditsuonyana. Le ha ho le jwalo, o nahana taba ya ho kadima tjhelete e ka etsang R200 000 ka sekgaahla sa 12%. O se o lekantse hore phaello ya polasi e ka eketseha ho fihla ho R90 000, ka mora hore ho lefuwe tswala ya R24 000. Sekgaahla sa tswala tjheleteng ya hao e tla be e le 11,25% (R90 000 ya R800 000 ya hao) e leng ho bitswang kgatelopele.

Ka lehlakoreng le leng, o ka etsa kadimo feela ya R200 000 ka sekgaahla sa tswala ya 15%, mme phaello ya polasi hamorao e tla ba R75 000 ka baka la tswala ya R30 000 e tla lefuwa. Jwale sekgaahla sa tswala tjheleteng ya hao e tla ba 9,375%. Palo ena e tlase ho feta 10% ya pele tjheleteng ya hao, e leng ho kgutela morao. Ka hoo, ha ho molemo o mokaalo wa ho adima tjhelete ya ho tswela pele ka kgwebo ya ditsuonyana. Ho ya ka pampiri, qeto ya ho kadima tjhelete ke ya hao ka bowena. Empa hopola hore hang ha o se o lefile tjhelete ya kadimo, maemo a tla fetoha haholo.

Dintlha tse pedi tse tla thusa ke phaello e tla ba teng ya tlatsatso ka baka la mosebetsi ona o motjha hammoho le sekgaahla sa tswala seo o tla se lefa kadimong ya tjhelete.

Mohomong o tla nahana hore ena ke taba e boima. Nnete ke hore ke kgetho e ntle ke hore o se ke wa sebedisa tjhelete eo o e adimilweng. Kapa, jwalo ka ha re boletse kgatisong e fetileng moo re buileng ka 'sekoloto se molemo ka ho fetisisa, ke kontane'. Le ha ho le jwalo, ha o etsa qeto ya ho kadima tjhelete, fumana lesedi lohle le hlokahalang, mme o shebe tswala eo o tla e lefa kadimong ya tjhelete eo. Buisana le ba kadimanang ka tjhelete, tsitlalela sekgaahla se tlase sa tswala.

Nnete ke hore ka nako tse ding o tla qobelleha ho kadima tjhelete hore kgwebo ya hao e nne e tswele pele ho sa tsotellehe mathata a kgemang mmoho le tjhelete eo – mathata a kang kadimo mabapi le tlahisio kapa ka mora komello, empa etsa kadimo ya tjhelete ka kelello e hlaphohileng.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Marius Greyling, mophehisi ho tsa Pula Imvula. Ho fumana lesedi la batis romella e-meile ho mariusg@mrgacc.co.za.

BOTUMO BA MOTSOTSO EMPA

BOPHELO BOHLE BA BOITOKISETSO

Kananelo ya mokgatlo o etelletseng pele ho tsa thekiso, hammoho le projeke e ntle ka ho fetisisa ntshetsopeleng ya dibaka tsa mahae ka mora bonamodi ba AgriSeta: Sehlopha sa Boithuto sa Dukuza.

Ebile ka nyakallo e kgolo ha sehlopha sa Ntshetsopele ya Molemi se lemoha hore menngwe ho ba teng dijong tsa Kabo ya Dikgau tsa Selemo tsa AgriSeta mathwasong a Mphalane 2018. Manejara wa rona wa nako e telele ka ho fetisisa tshebetsong ya Ntshetsopele ya Molemi, Monghadi Jerry Mthombothi wa ofisi ya Ntshetsopele ya Lebatowa la Nelspruit, o ile a thonngwa ho emela sehlopha.

Nakong ena ya mokete wa ditletle re ne re thabetsse ho lemoha hore Grain SA e ne e ilo hlomphuwa ka dikgau tsa bohlokwa, e leng:

- **Kananelo e le Mokgatlo o Etelletseng pele Dijong;** le
- **Projeke ya ntshetsopele Mahaeng, e Buswang ka bokgabane ka Mora Bonamodi ba AgriSeta: Sehlopha sa Boithuto sa Duduza.**

Ruri re leboha ba AgriSeta, bao e bileng basebe-tsimmoho le Ntshetsopele ya Molemi ya Grain SA dilemo tse ngata tse fetileng, ka baka la dikgau tsena tse pedi. Re leboha ka boikokobetso ha re bona ditholwana tsa matsete a bona diprojekeng tsa rona, mme re tshepa hore setswalla sa rona e tla ba sa dilemo tse ngata tse tlang.

Re boetse re anabela ka teboho seabo sa dikatileho tsena tse teng ka sehlopha sena se inehetseng, se keneng ka setotswana Lenaneong la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi, le etelletseng pele ke Jane McPherson. Nakong ena re

hlompha dihwai tse re sebetsang le tsona. Batho bana ke ba sebedisang monyetla o mong le o mong ho ithuta le ho hola.

Ka setswalla se kang sena, re dumela hore re ka etsa phapang mehatong ya poloko ya dijo malapeng le naheng kaofela ka ho theha mesebetsi e hlwahla wa temo ya dijothollo. Sena se fihellwa ka ho thiba dikgeo tsebong le ho hlahlella dihwai ka tsebo hammoho le kwetliso dintlheng tse ngata, tse batsi tsa mesebetsi ya polasi hammoho le tsamaiso.

Katleho ke tholwana ya mosebetsi

'Katleho ke tholwana ya phethahalo, ho sebetsa ka thata, ho ithuta ka dikgaello, botshepehi le mamello.' – Colin Powell

Ena ke nnete ya mmakoma ho ya ka boiteko ba sehlopha sa Ntshetsopele ya Molemi sa Grain SA. Re le ba Grain SA, re leka ho kenya letsoso photohong le torong ya lefapha la temo le kopaneng, le atlehileng. Sepheo sa rona ke ho rarolla diphephetso tse shebaneng le polokeho, keketso ya tjhelete ho bao ba nang le mobu le ho fihella bohlokomedi bo botle ba mehlodi ya tlhaho. Re motlotlo ho sebetsa lefapheng le kgonang ho phehisa ditshiyeng tsohle tsa ntshetsopele ya mahaeng.

Ntle le tjhehesho ya phetoho, hammoho le ntshetsopele ya Molemi, ke hantle ho lemoha hore majwe a moaho a se a bokelletswe ho tiisa hore metheho e phahameng ya tswelopele le seriti, e leng yona meralo ya puso e ntle eo

lenaneo lena le lemojuweng ka bophara, e theilweng hodima ona.

Dintlhha tsa bohlokwa tse tlisang seriti lenaneong lena le ikgethileng:

- **Re thuswa ka hohlehole ka ditjhelete le ho tshehetswa ke matlole a trusete ya dijothollo, dikgwebo tsa agri-business le batshehetsi ba bang ba inehetseng ka hohlehole photohong ya lefapha lena.**
- Hona ho boleta hore **ha re a tshwanela ho kenakenana le pokello ya ditjhelete kapa hona ho kena mesebetsing ya kgwebo ka sepheo sa ho ithuisa.**
- Ha ho na **sepheo sefe kapa sefe se ipatileng** ha e se feela ho thusa kgolong ya batho le ntshetsopeleng ya dihwai tsa Afrika Borwa hobane re dumela hore re ka etsa phapang e itseng.

'Puso e ntle' ke eng?

Puso e ntle e fihellwa ka boinehelo ponelopeleng ya mokgatlo hammoho le boiteko bo hlwekileng ho , shebana le bohle ba nang le seabo le ba amehang. Puso ena e hloka mosebetsi o etswang ka sepheo e leng moo ditabatabelo tsa bohle ba amehang di rarollwang teng le ho fetolelwaa mesebetsing ya projeke. Ke moo bohle ba nang le **seabo, boikarabelo, ponaletso, karabelo, matla, bokgoni, le ho kenyelletsas bohle, le ho hlompha molao le maano a molao**. Puso kapa

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEHA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Seqhotsa.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi
Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Smangaliso Zimbili

Jurie Mentz
Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht
KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ◀ dundee@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier
Eastern Cape (Kokstad)
► 083 730 9408 ◀ goshenfarming@gmail.com
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel
Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ duottoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade
Mthatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

Botumo ba motsotsos empa bophelo bohole ba boitokisetso

Kaofela mekgatio e fumaneng kananelo ya tse fihlelletseng kopanong ena e ikgethileng.

tsamaiso e ntle e arabela ditlhoko tsa mokgatio, tsa jwale le tsa ka moso, mme e sebedisa bohlale ha ho etswa diqeto.

Matshwao a tsheletseng a boholoka a puso e ntle

1. Ho latela molao

Puso e ntle e hloka meralo eya nnete ya molao ho tshireletso ka hohle bohole ba nang le seabo.

2. Ponaletso

Ponaletso e bolela hore lesedi kapa ditaba di tshwanetse ho fetiswa ka mokgwa o bonolo, o utwisiswang ke bohole, le hore tsena di fetisetswe ka bolokolohi ho bohole ba angwang ke maano le ditlwaelo.

3. Karabelo

Puso e ntle e hloka hore mekgatio le ditshebetso ya yona di ralwe ka mokgwa o shebaneng le ditabatabelo tsa bankakarolo.

4. Toka le kenyelsetso

Mokgatio o fang bankakarolo ba wona monyetla wa tshireletso, ntshetsopele, ntlatfatsa ya ditho tsa wona hammoho le ho romela molaetsa o matla ka ho fetisisa mabapi le lebaka la ho ba teng ha wona.

5. Boikarabelo

Boikarabelo ke senotlolo sa puso e ntle. Mokgatio o ikarabella ho bohole ba angwang ke diqeto kapa diketso tsa wona.

6. Ho nka karolo

Ho nka karolo ke motheho wa boholoka wa tsamaiso e ntle. Ho nka karolo ho tshwanetse ho etswa ka mokgwa o tla fihlella ditholwana tse ntle ka ho fetisisa hore bohole ba nang le seabo ba ikutlwae ba mamelwa le ho hlomphuwa.

Nako + Boiteko = Katleho

Ntshetsopele ya Molemi ya Grain SA e nnile ya thoholetswa ka dikgau tsena tse ntle ka baka la tsamaiso e ntle ya yona. Matshwao ana a latelang a kentse letsoho tabeng ena:

- Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi le tataiswa ke leano le radilweng ke mokgatio le batshehetse ba lona ka ditjhelete. Re hahamalla ho **hlompha meralo** e leng teng le ho rala mesebetsi ya rona ho ya ka yona.
- Re ikemiseditse ponalelso, mme re thehile mekgwa e rarahaneng ya ho etsa dipehelo. Ntle le dipehelo tse tlwaelehileng le tsa selemo, re na le web e fupereng ditaba tsotle hammoho le dikgokahano moo ditialeho di etswang teng.

• **Database** e se e bokelletswe ka profaele (ditaba) tsa setho ka seng (dihwai). Mona ho bokelletswe dihwai tse nkang karolo Projekeng ya Letlole la Mesebetsi, ditshwantsho (difoto) tsa tsona, tokomane ya ID, konteraka ya JF, GPS co-ordinates tsa masimo, kopi ya PTO (*permission to occupy/tumello ya boahi*) le ditlokane tsa tjhelete ya pehelelso (depositi).

• Ditaleho kaofela tsa **websaete** mesebetsing e kenyelletsang dihlopha tsa boithuto, matsatsi a dihwai, diketelo tsa mapolasi, dikwetliso, diketelo tsa dikolo, diteko tsa dipontsho, bankakarolo, sehwa sa selemo le dikopano tsa maqheka le bankakarolo. Bopaki ba bohole ba amehang bo fanwa mmoho le difoto le registara ya ba leng teng hammoho le pehelo ya tse ileng tsa etsahala kopanong e bileng teng.

• Re na le mokgwa o **hlakileng wa ponahaletso wa poloko ya dibuka**, mme re motlotlo ka dibuka tse hlwekileng tse se nang manyofonyofo, tse bontshang tlhokomelo le tsamaiso e tshephalang ya dibuka.

• Ntshetsopele ya Molemi ya Grain SA e hlophistse **diakhaonto tsa dihwai, e leng tsa TPFA** ho thusa tsamaisong ya ditjhelete. Diakhaonto tsena di tsamaiswa mmoho le sehwa ka seng, mme pehelo e etswa beke le beke.

• Ntlha ya ntshetsopele ya botho mosebetsing ona ke ntlha ya sehlooho, mme kamano pakeng tsa sehlopha le molemi ke ya boholoka. Re phehelletse **ho bula dikgoro tsa puisano** moo diphephetso le ditaba di tshohlwang teng hammoho le ditharollo. Taba e nngwe ya boholoka ke dikamano le bankakarolo ba rona le bankakarolo ba bang le ba diindasteri ka ha **re hahamalla ho aha mokgwa wa tshehetso** mabapi **le lenaneo mmoho le marangrang** mabapi **le sehwa ka seng**.

Ha e le mona taba ya ho tsejwa e le ntho e kgotsafatsang motho, ho hang hona ha ho a tshwanelo ho ba sona sepheopheo. H. Jackson Brown o re: ‘**O se ke wa sebeleta ho roriswa empa etsa mosebetsi o motle o lokelwang ke thoriso**’.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jenny Mathews, mophethisi ho tsa Pula Imvula. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho jenjonmat@gmail.com.